

B. A. Čagin: Očerk istorii sociologičeskoy mysli v SSSR (1917—1969) (Nástin dějin sociologického myšlení v SSSR)

Leningrad, Izd. Nauka — Leningradskoje otčedenije 1971, 244 s.

Padesáté výročí vzniku SSSR obrátilo pozornost celé naší vědecké fronty k bohaté historii sovětské vědy. Při studiu dějin sovětské sociologie čerpáme především z původních prací V. I. Lenina, z učebnic dějin filosofie a dílčích studií a článků v časopisech a sbornících. Postrádáme zatím větší monografické práce z této oblasti. Právem tedy v souvislosti s historickým výročím sovětského státu sahá náš čtenář po první širší monografické práci z oblasti dějin sovětské sociologie, již je *Nástin dějin sociologického myšlení v SSSR* od B. A. Čagina.

Publikace, o níž zde podáváme zprávu, byla schválena k tisku vědeckou radou leningradského Institutu filosofie AV SSSR. Vydavatelé ve své úvodní poznámce zdůrazňují, že jde o první zobecňující monografii leninské etapy sociologie v Sovětském svazu. Autor na základě širokého teoretického i faktického materiálu objasňuje rozvoj leninských idejí v těsném spojení se socialistickou přestavbou země a výstavbou komunismu, v jejich rozhodném boji s buržoazními, maloburžoazními i revizionistickými sociálními teoriemi. Zvláštnost monografie spočívá v tom, že jsou v ní použity málo známé dokumenty a vyložena kritická a původní zobecnění z dějin sociologického myšlení v SSSR. Kniha je určena především vědeckým pracovníkům a studentům humanitních fakult.

Na rozdíl od některých dosavadních dílčích studií v této oblasti má Čaginova práce dvě zvláštnosti. Prvou z nich je *šíře* předmětu sociologického myšlení. Zatímco někdy se pod pojmem dějin sovětské sociologie objevují jen empirické sociologické (konkrétní výzkumy), B. A. Čagin chápe předmět svého bádání širěji. Hned v úvodu své práce klade rovnitko mezi pojmy *teorie marxistické sociologie* a *historický materialismus*. Obsah práce ukazuje, jak i pro historika sociologie má primární význam určení předmětu disciplíny, jejíž dějiny zkoumá. Druhou zvláštností práce je časová *nepřetržitost* výkladu. Autorům historických studií marxisticko-leninské sociologie někdy „mizí“ celá období, jako by v nich sociologie v socialistických zemích neexistovala. Čaginova periodizace, i když nebude jistě posledním slovem v této

oblasti, plynule vysvětluje kontinuitu sovětského sociologického myšlení od VRSR do dneška. Tuto zásadu porušuje autor jen pro období války. V sedmi kapitolách své knihy tak autor postihuje celou sovětskou etapu dějin marxisticko-leninské sociologie.

První kapitola knihy obsahuje problematiku *sociologie v sovětském Rusku prvních let po vítězné socialistické revoluci*. Již od prvních řádků uvádí řadu nových faktů a pohledů na porevoluční vývoj: vedle politického, vojenského a ekonomického průběhu revoluce probíhala v Rusku od počátku též revoluce v oblasti duchovního života — v kultuře, vědě a umění. Byla to podle autora oblast nejcitlivější a nejsložitější. Proces upevňování nového v ní neprobíhal tak rychle jako v ekonomice a politice. Existovala obrovská negramotnost (u rolnického obyvatelstva 63,5 %). V prvních letech po revoluci si statkářsko-buržoazní tábor uhájil silné pozice i v oblasti filosofie. Až do roku 1922 přednášeli na leningradské universitě sociologii P. Sorokin, N. I. Karejev a K. M. Tachtarev, kteří z této tribuny kritizovali historický materialismus z pozic empirické sociologie, idealismu a buržoazní teorie faktorů. Svobodu tisku zneužívali soukromí a družstevní nakladatelé k vydávání literatury přímo či nepřímo protimarxistické, zaměřené ostře proti diktatuře proletariátu.

Autor ukazuje, jak postupně, krok za krokem vítězila socialistická revoluce i v této oblasti. Marxistická sociologie se rozvíjela v těchto prvních letech po revoluci v ostrém boji proti různým směrům buržoazní sociologie a revizionismu a jen postupně zaujímala pozice na vysokých školách a vědeckých pracovištích. Teoretických směrnicí nastupující marxistické sociologie byly články a vystoupení V. I. Lenina. V boji proti kontrarevoluční ideologii sehrálo významnou úlohu vydávání spisů K. Marxe, B. Engelse, V. I. Lenina, P. Lafarguea, K. Liebknechta a dalších. Šlo o popularizaci myšlenek historického materialismu a zároveň o výchovu vlastních kádrů z řad dělníků a rolníků. Mezi první „rudé profesory“ řadí autor sociologa K. Žarnoveckého a zejména M. V. Serebrjajkova. Je velmi užitečné přečíst si řádky popisující tuto těžkou dobu. Sovětské zkušenosti mají mimořádný význam pro všechny země, které po první vítězné socialistické revoluci nastoupily a nastoupí cestu k socialismu. Vznik prvních marxistických časopisů, marxistických kroužků a společností usilujících o překonání bogdanovovských názorů, které pronik-

ly i do praci N. I. Bucharina, problémy zjednodušování materialistického přístupu, nedostatek učitelských kádřů, kdy semináře často vedli nejvyspělejší studenti — to byly skutečně revoluční počátky sovětské marxisticko-leninské sociologie. Ideologická střetnutí v zemi zesílila zejména v období přechodu k nové ekonomické politice v roce 1921. Autor uzavírá tuto kapitolu zdůrazněním mimořádného významu takových vystoupení V. I. Lenina, jako byla řeč na III. sjezdu Komsomolu v r. 1920 a stať *O významu bojového materialismu* z r. 1922, která se stala filosoficko-sociologickým programem sovětských marxistů.

Celá druhá kapitola je věnována otázkám *leninské etapy historického materialismu po VRŠR*. Na čtyřiceti stranách knihy objasňuje autor převrat v sociologii uskutečněný Leninem. Historický materialismus je v Leninově díle prvních let sovětské moci rozvíjen v těsném spojení s vědeckým komunismem. V marxistické sociologii viděl V. I. Lenin podle B. A. Čagina „teoretický prostředek zdůvodnění praktické činnosti komunistické strany při výstavbě nové společenské formace“ (s. 42). Principiálně nová základna společenských vztahů předurčila novátorský charakter dalšího Leninova rozpracování otázek historického materialismu. Tento jev není podle autora v sovětské filosofické literatuře dostatečně prozkoumán. Při analýze problémů historického materialismu, které se dotýkají oblasti výzkumu přechodného období od kapitalismu k socialismu a komunismu, obrací autor pozornost zejména na tyto otázky:

1. zvláštnosti a zákonitosti vzniku socialistického výrobního způsobu,
2. sociální struktura přechodného období, třídní boj a otázka zániku tříd,
3. politická organizace a řízení v přechodném období,
4. zvláštnosti a zákonitosti kulturní revoluce a růstu významu subjektivního činitele za socialismu.

Naznačené otázky byly Leninem vytyčeny a řešeny přímo v průběhu socialistické revoluce, v závislosti na úkolech a praktické činnosti strany. Autor zdůrazňuje metodologický přístup V. I. Lenina, zejména jeho konkrétně historický přístup ke společenským jevům, jeho přínos k dialektice společenského života v podmínkách vítězné socialistické revoluce, dále řešení národnostních a internacionálních problémů, protikladů za socialismu, sociologických problémů ekonomiky, společenského vědomí i vedoucí úlohy strany. Uvádí, že se omezil jen na nejdůležitější problémy marxistické sociologie rozpracované V. I. Leninem v jeho dílech na počátku období výstavby socialismu. Tyto nové leninské myšlenky rozhodujícím způsobem ovlivnily další vývoj marxistické sociologie.

Třetí a čtvrtá kapitola obsahují *analýzu marxistické sociologie v Sovětském svazu ve dvacátých letech*. Čaginova periodizace rozděluje dvacátá a třicátá léta sovětské sociologie na dvě poloviny, aby upřesnila a odlišila její kvalitativní i kvantitativní vývoj. Nemůžeme se zde touto periodizací blíže zabývat.

Faktem je, že téměř tři čtvrtiny knihy jsou věnovány období do poloviny třicátých let. Novější období rozebírá tedy autor stručněji.

Výstavba socialismu po vítězství na frontách občanské války postavila před marxistickou sociologií nové historické perspektivy. Proces jejich rozvoje byl spojen s mnoha těžkostmi. Na počátku dvacátých let byl nejen nedostatek marxistických kádřů, ale vzniklo i více představ historického materialismu, včetně vlivů mechanicismu a pozitivismu. Navíc zde působila ještě celá fronta buržoazního idealismu a vulgárního sociologismu. B. A. Čagin ukazuje, jak se postupně vytvářelo jádro skutečně marxistických sociologů, mezi něž zařazuje zejména stranické pracovníky V. I. Něvského, V. A. Bystrjanského a V. V. Adoratského. K nim se přimykali M. V. Serebrjakov, I. P. Razumovskij a G. K. Barmel. Autorova analýza se opírá o široký rozbor časopisecké i knižní publicistiky té doby, zejména o časopis *Pod znamením marksizma*. Na počátku převládala kritická stránka nad vlastním pozitivním rozvíjením sociologických problémů. Zdá se, že tento jev tvoří určitou obecnější zákonitost každé porevoluční nebo pokontrarevoluční situace, jak to známe i z naší zkušenosti po Únoru 1948 nebo po období 1968—69. Postupně se však na základě myšlenek klasiků marxismu-leninismu vytvořila v SSSR vlastní struktura historického materialismu a začal pozitivní vývoj jeho problematiky. Vyšly také první monografie a učebnice. Myšlenky historického materialismu začaly pronikat do mas. V této souvislosti se autor zejména zabývá analýzou pozitivních i negativních rysů Bucharinova díla *Teorie historického materialismu* a pokusu o aplikaci marxistické sociologie na analýzu historického procesu v Rusku u M. N. Pokrovského.

Ve dvacátých letech byly v Sovětském svazu uskutečněny mnohé sociální výzkumy, zvláště v ekonomické oblasti. Zkoumaly se otázky produktivity práce, řízení, profesí, vesnice, demografická problematika, životní způsob, otázky rodiny a náboženství. Z autorů, kteří nejfundovaněji publikovali o sociologických výzkumech této doby, jmenuje autor S. Strumilina, L. Kricmana a S. Volfsona. Z oblasti sociologie literatury a umění vydvihuje dílo A. V. Lunačarského.

Druhá polovina dvacátých let byla charakterizována vyšším stupněm analýzy a rozpracování problémů marxistické sociologie v SSSR. Zejména je možné ocenit rozpracování metodologických otázek a ujasňování vztahu marxistické sociologie ke společenským vědám vůbec. Většina sovětských filosofů této doby (zejména I. Razumovskij a I. F. Kurazov) přijala postupně názor, že historický materialismus je marxistickou sociologií, jejímž předmětem je analýza obecných i specifických zákonů každé společenské formace. Zdá se, ačkoli to autor výslovně nezduřazuje, že tento teoretický přístup vedl k relativnímu poklesu konkrétních sociologických výzkumů v dalším období vůbec. Marxistická sociologie byla však v tomto období pojímána i jinak, např. jako součást marxis-

tické filosofie (v názorech B. E. Bychovského, S. J. Volfsona a S. Z. Kacemborena).

V roce 1929 byla důležitá a zajímavá práce S. A. Oranského *Základní otázky marxistické sociologie*. Z proponovaných tří dílů vyšel jen díl první, ve kterém se autor zabýval zejména obsahem hlavních směrů tehdejší sociologie vůbec a dále takovými otázkami marxistické sociologie, jako jsou sociální zákony, pojetí společnosti a její třídní struktury. Názory autora na danou problematiku byly vyjádřeny vynikajícím způsobem. Došel k názoru, že historický materialismus je marxistickým směrem sociologie, všeobecnou metodou i teorií společenských věd. K této teorii se organicky přimykají konkrétní sociologické výzkumy. Právě S. A. Oranskij velmi přesně vytyčil otázky existence marxistické sociologie jako samostatné vědy, vztahu teorie a metody v marxistické sociologii a otázku zvláštních konkrétních sociologických výzkumů sociálních procesů. Zdá se, že práce Oranského má v mnohém co říci i dnešku. V současných diskusích o vztahu historického materialismu a konkrétních sociologických výzkumů je možno se opírat o hluboké a závažné podněty a závěry sovětské sociologie dvacátých let.

Ústředním problémem společenských věd druhé poloviny dvacátých let v SSSR byla orientace teoretických výzkumů k dílům V. I. Lenina, ke zhodnocení jeho teoretického dědictví. To, co se nám zdá dnes samozřejmé, bylo tehdy složitým procesem. Mnozí považovali Lenina jen za velikého praktika a politika a nechápali, že Lenin byl i geniálním teoretikem nové historické epochy, že leninismus je pokračováním a rozvinutím marxismu. Autor oceňuje význam prací J. V. Stalina, S. M. Kirova a M. I. Kalinina, avšak odmítá pokusy řady jugoslávských teoretiků spojit otázku leninismu jen s vystoupením Stalina v roce 1924. Přesvědčivě ve své práci dokazuje, že leninismus jako novou etapu marxismu vytyčovali po celou tuto dobu přední sovětské filosofové a sociologové. Spojování této otázky jen se Stalinem či „stalinismem“ může mít jen jeden cíl — odmítání leninské etapy ve filosofii vůbec.

Pátá kapitola pojednává o *rozvoji sovětské sociologie v první polovině třicátých let*. Autor nejdříve ukazuje, jak teoretické spory, např. s mechanismem, nabývaly v tomto období v souvislosti s bojem strany proti pravé úchylice a trockismu ostrý politický charakter. Je zde analyzována kritika Děborina i to, v čem byla tato kritika ze strany Stalina nespravedlivá. Skutečné chyby děborinoviců vidí autor v tom, že 1. nepochopili leninskou etapu ve vývoji filosofie, 2. chybělo organické spojení jimi rozvíjených teoretických myšlenek s otázkami socialistické výstavby země. V souvislosti s kritikou hegelianství a nekritického přístupu k Plechanovovi u Děborina došlo ke druhé krajnosti — k nihilistickému přístupu k dílu Plechanova vůbec. Je to období vystoupení J. V. Stalina k mladým filosofům a kritiky časopisu *Pod znamením marksizma* v usnesení ÚV VKS(b) z 25. 1. 1931. Autor uznává nepochybnou zásluhu vedoucích filo-

sofů té doby M. B. Mitina a P. J. Judina o leninský rozvoj filosofie, vedle nich uvádí i M. D. Kammariho a A. A. Ajzenberga. V roce 1936 odmítl např. F. Konstantinov považovat sociologii jen za buržoazní pojem, protože stejně tak bylo možno hovořit i o buržoazním pojmu filosofie.

Filosofická diskuse na počátku třicátých let vedla ke třem závažným metodologickým závěrům:

1. k docenění určujícího významu leninského filosofického dědictví pro další rozvoj marxistické filosofie,
2. k upevnění stranickosti ve filosofii,
3. ke spojení filosofie se socialistickou výstavbou země (s. 163).

I. F. Kurazov řešil v této době otázku vztahu marxistické sociologie a dílčích věd, M. Kammari úlohu osobnosti v dějinách. Některé práce se opíraly o konkrétní sociologické a sociální výzkumy (P. Olešinskij, F. Putincev, M. Volfson). Avšak ve srovnání s dvacátými lety byly výzkumy v tomto období organizovány sporadicky a prováděny jednotlivci. Někdy se z teoretických chyb dělaly obecné politické závěry. Cenná byla právě v tomto období teoretická analýza fašismu. Postupně dozrávaly kádry marxistické sociologie. Autor zde oceňuje to, že podobně jako v porevolučním období sehrály v přípravě filosoficko-sociologických kádru významnou úlohu vojenské vysoké školy, jako byly např. Vysoká vojenskopedagogická škola v Moskvě a v Leningradě a Vojenskopolitická akademie Tolmačeva v Leningradě.

Šestá kapitola má název *Stav marxistické sociologie od druhé poloviny třicátých let do poloviny let padesátých*, pojednává tedy o sovětské sociologii období vítězného socialismu. Autor zde píše i o období kultu osobnosti a o teoretických chybách J. V. Stalina. Rozhodující úlohu pro rozvoj teoretické činnosti filosofů sehrála hluboká a všestranná práce strany pro překonání následků kultu osobnosti. Započal tvůrčí rozvoj marxistické sociologie. Padesátá léta jsou dobou, kdy sociologie v SSSR usilovala o to stát se skutečně výzkumnou vědou, opírající se o praxi komunistické výstavby a o teoretické dědictví marxismu-leninismu. Obrovský význam v tomto směru mají usnesení stranických sjezdů i mezinárodních porad komunistických a dělnických stran. Od konce padesátých let nabývají v systému marxistické sociologie stále větší význam konkrétní sociologické výzkumy, které obohacují bázi historického materialismu i teorii vědeckého socialismu. Vědecký komunismus, jehož mnohé teoretické otázky byly dosud řešeny v rámci marxistické sociologie, se stává samostatnou disciplínou. Od konce padesátých let vstupuje marxistická sociologie do nové etapy.

Poslední kapitola knihy se zabývá tím, jak *historický materialismus rozpracovává své základní otázky od konce padesátých let zhruba do roku 1969*. O tomto nejnovějším období můžeme zatím hovořit jen v obecných rysech, protože je podle autora ve stavu tvůrčího vývoje a hodnocení. Charakteristické je pro něj právě tvůrčí rozpracovávání tematiky

spojené s praktickým životem a uskutečňováním programu KSSS. Neobyčejně vzrostla teoretická úroveň i počet odborných kádřů, a to nejen v hlavních centrech, ale i v jiných oblastech Sovětského svazu. Filosofické časopisy otevřely značný prostor problémům sociologie a jejího využití v konkrétních výzkumech. Zesílilo spojení sovětských filosofů a sociologů se zahraničními kolegy, zejména ze socialistických zemí. V období přibližně deseti let byly prodiskutovány takové důležité problémy marxistické sociologie, jako předmět a struktura historického materialismu, otázky společenského bytí, subjektivního činitele, protikladů za socialismu, dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů, asijského výrobního způsobu, ideologie a vědy, struktury tříd sovětské společnosti aj.

Největší pozornost věnuje B. A. Čagin v této kapitole diskusi o předmětu marxistické sociologie v SSSR. Předkládá obsažný přehled této diskuse v názorech takových autorů, jako jsou A. T. Fjočorova, G. E. Glezerman, D. I. Česnokov, F. Konstantinov, V. Kelle, N. S. Narskij, A. A. Zvorykin, M. D. Gvišiani, V. A. Jadov, R. V. Ryvkina, M. N. Rožin aj. Autorův rozbor této závažné diskuse je v knize podán netradičně a přehledně, přestože výběr literatury podporuje zejména jeho vlastní stanovisko, které sám při shrnutí diskuse zaujímá. Přiklání se totiž k názoru, že obecně sociologickou teorií je historický materialismus, kritizuje v tomto směru např. J. A. Levađu. Kategoričnost autorova přístupu vyvolá jistě odezvu, nemohly zde být ještě vzaty v úvahu například názory sociologů z ostatních socialistických zemí. Konec konců bude jistě marxisticko-leninská sociologie tvůrcem sociologické fronty celého socialistického světa a mezinárodního komunistického hnutí. Sám B. A. Čagin však dále ukazuje, že obsah historického materialismu se nepřetržitě vyvíjí a mění. Vzniká potřeba rozpracování nových problémů, které se může usku- tečňovat dvojím způsobem: buď rozvíjením jednotlivých kategorií historického materialismu samého, nebo vydělováním jeho dílčích částí a problémů ve formě sociologických teorií a disciplín tzv. „střední úrovně“. Autor zde i jinde ukazuje, že v SSSR je stále více *zvýrazňována nutnost rozvíjení odvětvových sociologických disciplín s jejich vlastními teoretickými východisky a závěry. Sám správně v celé své práci zdůrazňuje teoretickou stránku sociologie, protože pojetí jakékoli sociologie jen jako empirického výzkumu by vedlo k hrubému empirismu. Navíc neopomíná uvést závažný problém vztahu vědeckého komunismu a marxistické sociologie, jenž podle něho byl zatím jen vytyčen a musí být teprve vyřešen. Celou diskusi o předmětu marxistické sociologie nemůžeme však podle B. A. Čagina považovat zdaleka za skončenou. Tato diskuse je podle něho spíše na samém svém počátku, ještě mnoho „bílých míst“ čeká na své řešení.*

V celé knize věnuje autor značnou pozornost dialektice vztahu objektivního a subjektivního činitele v historickém procesu. Je to

pochopitelné, protože tato otázka je dlouhodobým předmětem jeho vlastního studia a publicistiky. V celé knize i v této závěrečné části v sobě autorův přístup skrývá určité nebezpečí splývání filosofického a sociologického přístupu ke zkoumaným otázkám. Je to dáno především jeho vymezením předmětu sociologie. Recenzovaná práce přesahuje rámec sociologie a má proto svůj význam i pro historiky filosofie. Není to náhodné. Ve většině dnešních sovětských filosofických učebnic je historický materialismus definován jako filosoficko-sociologické učení. Zajímavé je i to, že autor používá převážně pojmu „marxistická sociologie“, ačkoli velká část autorů píše dnes spíše o „marxisticko-leninské sociologii“, zdůrazňujíc tím *leninskou* etapu naší vědy.

V poslední kapitole nalezneme i výčet dalších otázek řešených v posledních letech v sovětské sociologii. Připomeňme zde jen kritiku buržoazní sociologie a antikomunismu a hlubokou a všestrannou analýzu socialistické struktury sovětské společnosti, kterou autor považuje za největší úspěch sovětské sociologie šedesátých let. Velmi instruktivní, i když velice stručné, je uvedení konkrétních sociologických výzkumů v tomto období v SSSR, jež zpracoval V. N. Borjaz. Jsou zde charakterizována hlavní centra těchto výzkumů — Moskva, Sverdlovsk, Novosibirsk, Leningrad, Kyjev a Minsk.

V závěru práce znovu autor zdůrazňuje, že právě období od konce padesátých let pozdvihlo marxistickou sociologii v SSSR ve srovnání s minulostí na vysoký stupeň. Zejména konkrétní sociologické výzkumy získaly plně „občanské právo“ a staly se důležitou, podstatnou součástí systému marxistické sociologie. V souvislosti s usneseními KSSS, zejména usnesením ÚV KSSS z roku 1967 o společenských vědách, stojí před marxistickou sociologií v SSSR nové vážné úkoly.

Recenzovaná práce vyvolá jistě značný ohlas. Za zamyšlení stojí již sám pojem „sociologické myšlení“ a jeho vztah k sociologii jako celku. Autor se v práci zabývá převážně filosoficko-sociologickými teoretickými problémy. Chybí tu bližší analýza metodologie, zejména empirických výzkumů. V knize chybí i rejstříky a podrobnější soupis literatury, nezbytný pro další, hlubší studium čtenáře. Přesto však jde o práci mimořádného významu. Je to první pokus o větší monografii dějin sovětského sociologického myšlení, přínášející cenné podněty i teoretické myšlenky. Každá taková práce má však vedle obsahového významu i význam metodologický. Ukazuje jeden z možných přístupů ke zmapování celých dějin marxisticko-leninské sociologie i dějin jejích jednotlivých národních oddílů. Jako každé dějiny společenských věd má i nesmírný význam popularizující.

Pro studenty, pro začínající sociology, ale i pro informaci sociologů-specialistů a pracovníků příbuzných věd i pro širokou veřejnost je třeba co nejvíce takových prací, které by syntetizovaly dlouholeté výsledky naší vědy a popularizovaly je. Čaginova kniha svým filosoficko-sociologickým přístupem, vycházejí-

cím důsledně z myšlenek V. I. Lenina, může sehrát významnou úlohu i v dalším rozvíjení činnosti na úseku dějin naší sociologie, konkrétně v analýze a kritice nedávného období vývoje sociologie u nás.

Karel Bláha

P. Bliznakov—I. Patev—N. Micova: Metodika za razrabotvane sociální planove v socialističeskite predprijatija (Metodika sestavování sociálních plánů v socialistických podnicích)

Varna 1971, 104 s.

Zkušenosti Sovětského svazu, které hluboce ovlivňují budování socialistické společnosti i v ostatních zemích socialistického tábora, se uplatňují ve všech sférách společenského života socialistických zemí. Je proto zcela přirozené a samozřejmé, že i sféra sociálního plánování, jež se v posledních letech v Sovětském svazu značně rozvíjí, se stává předmětem zájmu nejen společenskovědních pracovníků, ale i podnikových praktiků v dalších zemích socialistického tábora.

Jednou ze zemí socialistické soustavy, která intenzivně usiluje o rozvoj socialistické společnosti, je Bulharská lidová republika. Vzhledem k tomu, že důležitou úlohu v rozvinuté socialistické společnosti mají sociální procesy, jejichž zkoumání a řízení je předmětem sociálního plánování, je zcela zákonitě, že bulharští vědci věnují otázce sociálního plánování zaslouženou pozornost.

K předním bulharským sociologickým pracovištím, která se mohou již vykázat řadou sociologických výzkumů, je vědeckovýzkumné oddělení *Institutu národního hospodářství „Dimitr Blagoev“* ve Varně, úzce spolupracující se *sekcí sociálního plánování Ekonomického střediska ÚV Bulharské komunistické strany ve Varně*. Pracovníci obou těchto pracovišť vypracovali metodiku sestavování sociálních plánů v socialistických podnicích, jež vychází ze sovětských zkušeností, ale zároveň přináší i řadu nových aspektů a poznatků získaných vlastní vědeckovýzkumnou prací. Metodika vyšla pod názvem *Metodika za razrabotvane sociální planove v socialističeskite predprijatija* v r. 1971 ve Varně a jejími autory jsou Petko Bliznakov, Ilija Patev a Nora Micova.

Lze naprosto souhlasit s autory publikace, že sociální plánování je vyšší stupeň poznávání a jeden z nejdůležitějších prostředků komplexního vědeckého řízení sociálních procesů a sociálního života. Plánovité řízení sociálních procesů není ovšem pouze úkolem státního a hospodářského řízení. Je současně záležitostí veřejných orgánů a organizací, a to nejen v celospolečenském, ale i v podnikovém měřítku. Sociální plán se tak stává prostředkem vymezování, koordinování nebo integrování činnosti státních a společenských orgánů na území podniku.

Autoři bulharské publikace se na základě sovětských přístupů i vlastních zkušeností domnívají, že sociální plán má zahrnovat těchto 9 oddílů:

I. Rozvoj podniku v plánovaném období

1. Technicko-ekonomické ukazatele rozvoje výroby, vypočtené podle let, na jednoho pracovníka, na jednotku základních fondů atd.
2. Zvyšování technické úrovně výroby, zahrnující i plánovitý rozvoj mechanizace výroby.
3. Zdokonalování organizace výroby a řízení podniku.

II. Změny v sociální struktuře pracovního kolektivu

Zde se mají obrazit očekávané sociální následky technického rozvoje v podniku, které jsou zaměřeny hlavně na změny v obsahu práce. Jde o tyto ukazatele:

1. Zvyšování kvalifikace pracovního kolektivu.
2. Zvyšování úrovně vzdělání kolektivu. Zde se zdůrazňuje, že vzdělání má nejen úzce výrobní, ale i širší sociální funkci. Je totiž nutné, aby pracovník nejen lépe pracoval, ale i lépe žil jako současný člověk, jako člen společnosti účastníci se řízení této společnosti, jako občan vykonávající výchovné funkce v kolektivu a v rodině apod. V plánu je třeba proto jasně vyjádřit politiku podniku v oblasti vzdělávání, opatření směřující ke stimulování vzdělávání apod.
3. Změny v profesním složení kolektivu. Jde totiž o to, že technický rozvoj v podniku vede k hlubokým změnám v profesích kolektivu.
4. Zlepšování věkové struktury kolektivu, což je významný sociální problém z hlediska zajišťování technického rozvoje.
5. Potřeba nových pracovníků.
6. Opatření směřující k překvalifikování pracovníků uvolněných následkem technického rozvoje.

III. Zlepšování pracovních podmínek v podniku

Základním úkolem této části sociálního plánu je pomocí patřičných opatření zajistit ochranu zdraví pracovníků a prodlužování jejich pracovní způsobilosti. Je třeba vycházet také z toho, že zdokonalování pracovních podmínek povede i ke zmenšování sociálních rozdílů mezi pracovníky.

Zdokonalování pracovních podmínek se plánuje v několika směrech:

1. Omezování a odstraňování těžké a zdraví škodlivé fyzické práce.
2. Zdokonalování organizace výroby, pracovního režimu a odpočinku pracovníků v podniku. V tomto směru je třeba sledovat fyzické a nervové zatížení pracovníků a s tím související změny v pracovní způsobilosti během dne, týdne a měsíce.
3. Zdokonalování zdravotně hygienického zařízení v podniku a sledování mikroklimatu na každém pracovišti: teploty, vlhkosti, hluku, otřesů, čistoty vzduchu apod.
4. Zdokonalování ochrany zdraví — omezování a odstraňování nemocí z povolání a úrazů.